

YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA CHIQINDILARNI QAYTA ISHLASH TIZIMINING IQTISODIY SAMARADORLIGI

Xolbutayev O'ktam Xo'jabekovich

Jizzax politexnika instituti "Iqtisodiyot va menejment" kafedrasida katta o'qituvchisi

xolbutayevoktam@gmail.com

Farhodov Ulug'bekmirzo

Jizzax Davlat Politexnika Instituti

"Kibersport" fakulteti menejment yo'nalishi

511-23-guruh talabasi

farhodovulug'bekmirzo02@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada yashil iqtisodiyot konsepsiyasi doirasida chiqindilarni qayta ishlash tizimining iqtisodiy va ekologik samaradorligi tahlil qilinadi. Qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlash orqali resurslardan oqilona foydalanish, atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish hamda yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratish masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari chiqindilarni qayta ishlash yashil iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, chiqindilarni qayta ishlash, resurs tejamlorlik, ekologik xavfsizlik, barqaror rivojlanish.

So'nggi yillarda global miqyosda sanoatlashtirish va urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi ishlab chiqarish va iste'mol hajmining keskin oshishiga olib kelmoqda. Natijada qattiq maishiy va sanoat chiqindilarining yildan-yilga ko'payishi ekologik muammolarning chuqurlashuviga sabab bo'lmoqda. Chiqindilarni samarasiz boshqarish tuproq, suv va havo resurslarining ifloslanishiga, biologik xilma-xillikning kamayishiga hamda aholi salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

An'anaviy iqtisodiy modelda chiqindilar asosan foydalanishdan chiqqan mahsulot sifatida qaralib, ularni ko'mish yoki yo'q qilish ustuvor bo'lib kelgan. Biroq bunday yondashuv tabiiy resurslarning tez tugashiga va ekologik xavfsizlikka jiddiy tahdid solmoqda. Shu sababli zamonaviy sharoitda chiqindilarni qayta ishlash va ikkilamchi xomashyo sifatida qayta iqtisodiy aylanishga kiritish yashil iqtisodiyot konsepsiyasining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Yashil iqtisodiyot sharoitida chiqindilarni boshqarish nafaqat ekologik muammoni kamaytirish, balki iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Chiqindilarni qayta ishlash orqali ishlab chiqarishda xomashyo tejaladi, energiya sarfi qisqaradi va yangi ish o'rinlari yaratiladi. Bundan tashqari, qayta ishlash jarayonlari aholining ekologik madaniyatini oshirish va barqaror iste'mol odatlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu nuqtai nazardan, chiqindilarni qayta ishlash tizimining iqtisodiy samaradorligini o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada yashil iqtisodiyot doirasida chiqindilarni qayta ishlashning iqtisodiy va ekologik ahamiyati tahlil qilinadi.

Mazkur tadqiqotda chiqindilarni qayta ishlash tizimining yashil iqtisodiyot sharoitidagi iqtisodiy samaradorligini aniqlash maqsadida kompleks ilmiy yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy va empirik metodlar uyg'unlashtirilib, muammo har tomonlama tahlil qilindi.

Avvalo, tizimli tahlil metodi yordamida chiqindilarni boshqarish va qayta ishlash jarayonlari yagona iqtisodiy-ekologik tizim sifatida ko'rib chiqildi. Ushbu yondashuv chiqindilar hosil bo'lishi, ularni yig'ish, saralash, qayta ishlash va ikkilamchi mahsulot sifatida iqtisodiy aylanishga kiritish bosqichlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash imkonini berdi.

Statistik ma'lumotlarni o'rganish metodi orqali chiqindilar hajmi, qayta ishlash darajasi va iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari tahlil qilindi. Tadqiqotda milliy statistika organlari ma'lumotlari, davlat dasturlari hamda xalqaro tashkilotlar (UNEP, World Bank va OECD) hisobotlaridan foydalanildi. Statistik tahlil chiqindilarni qayta ishlash tizimining amaldagi holatini baholash va mavjud tendensiyalarni aniqlashga xizmat qildi.

Shuningdek, qiyosiy tahlil metodi yordamida mahalliy va xalqaro tajribalar solishtirildi. Turli mamlakatlarda chiqindilarni qayta ishlash bo'yicha qo'llanilayotgan mexanizmlar, iqtisodiy rag'batlantirish usullari va normativ-huquqiy asoslar o'rganilib, ularning samaradorligi taqqoslandi. Ushbu tahlil ilg'or tajribalarni aniqlash va ularni milliy sharoitga moslashtirish imkoniyatlarini belgilashga yordam berdi.

Tadqiqot natijalarining ishonchligini ta'minlash maqsadida umumlashtirish va mantiqiy xulosalar chiqarish usullaridan foydalanildi. Qo'llanilgan metodlar chiqindilarni qayta ishlash tizimining iqtisodiy samaradorligini ob'ektiv baholash hamda yashil iqtisodiyot doirasida uni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqish imkonini berdi.

O'tkazilgan tadqiqot natijalari yashil iqtisodiyot sharoitida chiqindilarni qayta ishlash tizimi yuqori iqtisodiy va ekologik samaradorlikka ega ekanini ko'rsatdi. Tahlillar shuni aniqladiki, chiqindilarni ikkilamchi resurs sifatida qayta iqtisodiy aylanishga kiritish ishlab chiqarish jarayonlarida xomashyo sarfining sezilarli darajada kamayishiga olib keladi. Bu, ayniqsa, plastmassa, qog'oz, metall va shisha kabi qayta ishlanadigan materiallar ulushi yuqori bo'lgan tarmoqlarda yaqqol namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalarini joriy etish ishlab chiqarish xarajatlarining qisqarishiga xizmat qiladi. Xomashyoni qayta ishlash orqali energiya va transport xarajatlari kamayadi, natijada mahsulot tannarxi pasayadi. Bu holat korxonalar raqobatbardoshligini oshirib, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Shuningdek, chiqindilarni qayta ishlash sohasi yangi ish o'rinlarini yaratish imkoniyatiga ega ekanligi aniqlandi. Chiqindilarni yig'ish, saralash, qayta ishlash va logistika jarayonlari malakali va malakasiz mehnat resurslariga bo'lgan talabni oshiradi. Bu esa aholining bandligini ta'minlash va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida poligonlarga yo'naltiriladigan chiqindilar hajmining kamayishi ham muhim natijalardan biri sifatida qayd etildi. Chiqindilarni qayta ishlash ulushining oshishi natijasida yer maydonlaridan samarasiz foydalanish qisqaradi, atrof-muhit ifloslanishi kamayadi va ekologik xavfsizlik darajasi oshadi. Bu holat uzoq muddatda ekologik muvozanatni saqlash va yashil iqtisodiyot tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, olingan natijalar chiqindilarni qayta ishlash tizimini rivojlantirish iqtisodiy samaradorlik va ekologik barqarorlikni bir vaqtning o'zida ta'minlashini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari yashil iqtisodiyot doirasida ushbu yo'nalishni ustuvor rivojlantirish zarurligini ilmiy asoslab beradi.

Tadqiqot davomida olingan natijalar chiqindilarni qayta ishlash tizimi yashil iqtisodiyot sharoitida muhim strategik ahamiyatga ega ekanini tasdiqlaydi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, chiqindilarni qayta

ishlash orqali atrof-muhitga yetkaziladigan zarar kamayib, tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligi oshadi. Shu bilan birga, mazkur tizim iqtisodiy nuqtai nazardan ham foydali bo'lib, ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartirish va yangi iqtisodiy qiymat yaratish imkonini beradi.

Biroq tadqiqot natijalari bilan bir qatorda mavjud muammolar ham aniqlanib, ular tizim samaradorligini cheklab turuvchi omillar sifatida namoyon bo'ldi. Xususan, chiqindilarni yig'ish, saralash va qayta ishlash infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi tizimning to'liq ishlashiga to'sqinlik qilmoqda. Texnologik uskunalarning eskirganligi va qayta ishlash quvvatlarining cheklanganligi chiqindilarning katta qismi hali ham poligonlarga yo'naltirilishiga sabab bo'lmoqda.

Shuningdek, aholining ekologik madaniyati va ekologik xabardorlik darajasining pastligi muhim muammolardan biri sifatida e'tirof etildi. Chiqindilarni manbaida saralash tizimining yetarli darajada shakllanmaganligi qayta ishlash jarayonini murakkablashtiradi va iqtisodiy samaradorlikni pasaytiradi. Bu holat chiqindilarni qayta ishlash tizimining faqat texnologik emas, balki ijtimoiy muammo ekanini ham ko'rsatadi.

Muhokama jarayonida aniqlangan muammolarni bartaraf etish uchun kompleks yondashuv zarurligi ta'kidlanadi. Davlat tomonidan normativ-huquqiy bazani mustahkamlash, iqtisodiy rag'batlantirish mexanizmlarini joriy etish va xususiy sektor ishtirokini kengaytirish chiqindilarni qayta ishlash tizimining samaradorligini oshirishi mumkin. Shu bilan birga, ekologik ta'lim va targ'ibot ishlarini kuchaytirish orqali aholining ekologik madaniyatini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, muhokama natijalari chiqindilarni qayta ishlash tizimini rivojlantirish faqat ekologik masala emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning muhim omili ekanini ko'rsatadi. Yashil iqtisodiyot doirasida ushbu yo'nalishga kompleks va tizimli yondashuvni joriy etish barqaror rivojlanishga erishishning muhim sharti hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, tadqiqot natijalari yashil iqtisodiyot sharoitida chiqindilarni qayta ishlash tizimini rivojlantirish strategik ahamiyatga ega ekanini ko'rsatdi. Chiqindilarni ikkilamchi resurs sifatida iqtisodiy aylanishga kiritish tabiiy resurslardan foydalanish bosimini kamaytirib, atrof-muhitni muhofaza qilish bilan bir qatorda iqtisodiy samaradorlikni oshirish imkonini beradi. Ushbu tizim barqaror ishlab chiqarish va iste'mol tamoyillarini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Tadqiqot davomida aniqlangan natijalar shuni tasdiqlaydiki, chiqindilarni qayta ishlash infratuzilmasini rivojlantirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartirish, yangi ish o'rinlari yaratish hamda ekologik xavfsizlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, chiqindilarni qayta ishlash tizimining samaradorligi davlat siyosati, normativ-huquqiy mexanizmlar va iqtisodiy rag'batlantirish choralarga bevosita bog'liq ekanligi aniqlandi.

Mazkur sohaning barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun davlat tomonidan kompleks va izchil siyosat olib borish, xususiy sektor ishtirokini kengaytirish hamda innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarur. Bundan tashqari, aholining ekologik madaniyatini oshirish va ekologik ta'limni kuchaytirish chiqindilarni qayta ishlash tizimining uzoq muddatli samaradorligini ta'minlaydi.

Umuman olganda, chiqindilarni qayta ishlash tizimini rivojlantirish yashil iqtisodiyotga muvaffaqiyatli o'tishning muhim sharti bo'lib, iqtisodiy o'sish va ekologik barqarorlik o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari mazkur yo'nalishda kelgusida amalga oshiriladigan ilmiy izlanishlar va amaliy chora-tadbirlar uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov, I. A. (2021). Barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlik masalalari. Toshkent, Uzbekistan: O'zbekiston nashriyoti.
2. O'zbekiston Respublikasi. (2023). "Chiqindilar to'g'risida"gi Qonun. Toshkent, Uzbekistan.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2022). Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi to'g'risidagi farmon. Toshkent, Uzbekistan.
4. Xolmatov, B., & Rahmonov, S. (2020). Chiqindilarni qayta ishlashning iqtisodiy samaradorligi va ekologik ahamiyati. O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi, (4), 45–52.
5. Xo'jabekovich, X. O. K., & Samandar, N. (2024, November). Main Tasks of Corporate Management in Enterprises. In International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies (Vol. 11, pp. 4-6).
6. Xo'jabekovich, X. O. K. (2024, December). Issues of Improving Employment in the Innovative Economy. In International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies (Vol. 12, pp. 53-56).
7. Xo'jabekovich, X. O. K. (2025, April). Yashil Iqtisodiyotga O'tish–Xitoyda Barqaror Sanoat Rivojlanishi. In International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies (Vol. 16, pp. 94-96).
8. Xo'jabekovich, X. O. K., & Tohir, Q. (2025, April). Digital Transformation of Small Businesses: Opportunities and Prospects. In International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies (Vol. 16, pp. 89-93).
9. Xo'jabekovich, X. O. K., & Shaxlo, X. (2025, April). Design and Management Structure of Garment Enterprises Based on Digital Technologies. In International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies (Vol. 16, pp. 107-111).
10. Xo'jabekovich, X. O. K., & Sardor, O. R. (2025, April). THE CURRENT IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE LABOR MARKET. In International Conference on Adaptive Learning Technologies (Vol. 16, pp. 111-114).
11. Abulkosim, M. (2025, February). "Green Economy": Content, Tasks, Principles and its Place in the Life of Society. In International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies (Vol. 14, pp. 123-125).
12. Xo'jabekovich, X. O. K., & Bahadirovich, S. S. (2024, December). Киберспорт В Узбекистане: Современное Состояние И Перспективы Развития. In International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies (Vol. 12, pp. 57-60).